

aligha helytálló ez az értékelés, ha figyelembe vesszük a szocialista líra európai fejlődését a huszadik században, de még inkább kitűnik e konzervatív esztétikai nézet gyengesége, ha meggondoljuk, hogy az a korabeli sajátos realizmus-felfogás elemei közé tartozik.

Diószegi elemzésén belül különös figyelmet érdemel az a fejezet, ahol Gábor Andor líráján és publicisztikáján belül az Ady-hatást vizsgálja. Ez a jövőendő szocialista irodalmi kutatásoknak egyik fő területe kell, hogy legyen. Nem elég deklaratíve arra hivatkozunk, hogy a magyar szocialista eszmiségű irodalomnak nem a századforduló és századelő érzelgős-kispolgári szocialista költői, hanem közvetlenül: Ady a legfontosabb hagyomány, forrása, hanem a kutatások során ezt be is kell bizonyítanunk. Ady stílusforradalmának és a szocialista avantgarde viszonyának feltárása és megvilágítása is még elvégzendő feladat, de számos adalék igazolja máris József Attilánál,

Karikás Frigyesnél, a *Kassai Munkás* körül csoportosuló írói körnél, hogy ez a kapcsolat megvolt, hogy ez az irodalom áramából kibontható valóság. Ehhez a munkához Diószegi András Gábor Andor kapcsán értékes adalékokkal szolgált, még pedig konkrétumokban és módszerbeli tanulságokban egyaránt, amikor egészen a lírai imponderabilitásig elmenően nyomot követte és kikutatta az eszmei és költészeti folytonosságot Ady, és másrészt Gábor szocialista művészete között.

Néhány problémát érinthetünk csak futólag a Gábor Andor válogatás kapcsán, de ezekből is kitűnik, hogy a magyar szocialista irodalom kutatásának és feltárásának során így vagy úgy, de felmerül és új megvilágításba kerülhet a huszadik századi magyar irodalom nem egy lényeges kérdése. Az eddig kialakult bázison és az elért eredményekre támaszkodva már csak ezért is tovább kell folytatni ezt a kutatómunkát.

Illés László

STILISZTIKAI TANULMÁNYOK

A Kiadói Főigazgatóság előadássorozatának teljes anyaga. Bp. 1961. Gondolat K. 455 l.

A kötet — ahogy *Kőpeczi Béla* előszava tájékoztat — a Kiadói Főigazgatóság 1958—1959-ben megtartott stilisztikai tanfolyamának anyagát tartalmazza. A szó szerint közölt előadások (melyek közül közvetlenebbül csak néhány érinti a könyvkiadás gyakorlatának problémáit) jóval jelentősebbek, mint a könyv alcíme sejtetné. Nemcsak azért, mert az előadók között a stilisztika több jeles hazai művelője is felvonult, hanem azért is, mert a jól felépített gyűjteményből először árad talán igazán határozottan a mai élethez való közelkerülés szándéka. E sokáig méltatlanul mellőzött tudományág ismerői még akkor is igyekeznek korunk kérdéseire válaszolni, ha adataink éppen a legújabb periódusra vonatkozóan a leginkább hiányosak. A magyar tudomány lassú, ám feltartóztathatatlan törekvése nyilatkozik meg ebben is: a stilisztika is ki akar lépni elszigeteltségéből, szűkkörűségéből; a jelen problémáinak megoldásához akar segítséget nyújtani — ez a kötet egyik legjelentősebb pozitívuma. Az előadássorozat jellege rögtön meghatározta a legsürgősebb feladatokat (s ez ismételten aláhúzza az ilyen természetű feladat-vállalások helyességét): a tanulmányok a XX. század kérdéseit helyezik előtérbe, még pedig szándékukban és igen sokszor eredményeikben is e kérdések marxista igényű megválaszolását;

ebben viszont — nem kell külön hangsúlyoznunk — a magyar stilisztika majdnem töretlen úton jár. Ezt a jelentős tényt mindjárt előljáróban kell leszögeznünk, akkor is, ha a későbbiekben a marxista szemlélet alkalmazásának több bizonytalanságára rá fogunk mutatni. A kötet jelentősége — egyetlenségei ellenére is — vitathatatlan; az utóbbi évek egyik fontos vállalkozása. Erényei, hibái éppen ezért egyaránt jelezhetik az elkövetkező évek stíluskutatásának feladatait.

Az előadások — amennyire lehetett — időrendi felosztás szerint következtek. *Balázs János* e sorozathoz készült *Történeti bevezetője* (7—61. l.) a stilisztika fejlődését világosan, a lényeges elemeket kiemelve foglalja össze. (Nem volna haszontalan ezt az előadást — lényegesen bővítve — külön kötetben is megjelentetni: tudományos ismeretterjesztésünk jól használható könyve lehetne.) Már a *Bevezető* is a funkcionális szemléletmód mellett tör lándzsát; ez érvényesül a gyűjtemény többi tanulmányában is. A legszebb példa ennek alkalmazására *Bárczi Géza* kitűnő tanulmánya a *Nyelvtárs és irodalmi stílus* kérdés-csoportjáról (62—115. l.). Mindig az irodalom hasznát figyelmeztetve, a nyelvtársi elemek alkalmazását funkciójuk szempontjából vizsgálja; állásfoglalása ezért világos és teljes mértékben helyeselhető. Érzé-

sünk szerint ez az előadás az utóbbi száz esztendő különösen bonyolult és nehéz problémáját véglegesen megoldja; a — sokszor nacionalizmusba csúszó — viták végére pontot tesz. Külön hangsúlyozni szeretnénk Bárczi Géza összefoglalójának záró jellegét, már csak azért is, mert reméljük, hogy stílus-kutatóink figyelmét e sokat tárgyalt problematikáról a jövő kérdései felé fordítja. (Mert — a későbbiekben utalni fogunk rá — még ebben a kötetben is erősen dominál a magyar stilisztika nyelvjárás-firtató — és szerintünk egyoldalú — jellege.) Erre az előretekintésre annál is nagyobb szükség van, mert a tájnyelv kérdései — akárcsak másutt — nálunk is egyre inkább veszítenei fognak jelentőségükből. A sajtó, rádió és televízió — miközben rövidesen eltünteti a dialektusokat — az elszürkülés veszedelmét növeszti nagyra; minél előbb fel kell vennünk vele a harcot, az irodalmi műveken belül is.

A következő három előadás — egymást kiegészítve és idézve — általában modern irodalmunk stílusjegyeit vizsgálja. *Bóka László — Egy új stílus bölcsőjénél* címmel — Ady Endre és a Nyugat-mozgalom irodalmi forradalmának hatását, a bekövetkezett stílus-változás okait és jellegzetességeit elemzi; sőt (hét tételbe foglalva) megpróbálja általánosságban is meghatározni egy új stílus kialakulásának feltételeit és jegeit. A kitűnő dokumentációs kísérlet a stílus-változást mindig mélyreható társadalmi és ideológiai változásokhoz köti s a mindig költői nyelvben konkretizálódó szemléleti átalakulást tartja a legfontosabbnak. A fő tételeiben lényeges marxista alapelveket kimondó és alkalmazó tanulmány azonban néhány részletkérdésben vitára ösztönöz, így az irodalmi témakörök változásának, a már meglévő (korábbi) formák felhasználásának és a stílusorszakok időtartamának kérdésével kapcsolatosan (2., 5. és 7. tétel). Az irodalmi témakörök csak látszólag változnak „alig” (120. l.); valójában — a történelem folyamán — egyre bővülnek, s egyúttal differenciálódnak, akárcsak a már meglévő szemléleti, szerkezeti vagy nyelvi formák (132. l.); hiszen a stílusváltozás maga hosszabb folyamat, melyet tekintélyes előkészítő korszak előz meg (ebben halmozódnak fel a minőségi változásokhoz szükséges eszközök s a szemlélet új formái) s ha maga a stílusváltás periódusa viszonylag rövid is (142 l.), a hosszan elnyúló utókorszak ugyancsak ide tartozik (ez terjeszti el, vizi diadalra az irodalom alsóbb rétegeiben is az új stílus eszközeit, ez közhelyesíti és mervíti meg őket, így lesznek majd ezek a soren következő stílusváltozás legkonokabb ellenfelei és akadályozói). A fejlődés folyamatosságát és dialektikáját (sőt, az egyre gyorsabb idő-

közökben történő stílusváltást), a folytonos — ám mindig magasabb szinten történő — „helycserét”, a régi elhalásának és az új születésének nehéz küzdelmét csak az időkoordináta számításba vételével lehet egészen pontosan leírni. Bóka László igen sok gondolatot ébresztő elvonatkoztatásai, új utat törő bátorságukkal, megteremtették az alapot a nagyigényű, általános tételek megfogalmazásához; bizonyos, hogy a későbbiekben az ő tanulmánya lesz a kiindulópontja az erről a kérdéstről várható esszemeszeré- nek. A bő anyag-idézés és a frissesség a legnagyobb erénye. *A legújabb magyar költészet stílusproblémáit* felsoroló tanulmánynak is (147—194. l.). Gáldi László — a konvencionális példatár felújításával — igen sok új megállapításhoz jut el a legújabb magyar líra jellegzetességeit illetően. Először a harmincas évek elején bekövetkezett (és mindmáig pontosan meg nem határozott) stílus-változáshoz szolgáltat lényeges adalékokat, majd az idősebb és fiatalabb nemzedékek alkotásait vizsgálva mai költészetünk néhány tulajdonságát írja le. A gazdag dokumentáció azonban — a kritikai válogatás mellőzése miatt, csak a leírás funkciót teljesítve — nem azt adja, amit a cím ígér: problémák helyett gyakran jelentős és jelentéktelen sajátosságok egyenrangúan szerepelnek. (A tájszó használata például — szerintünk — már ez utóbbi kategóriába tartozik. Hogy Boda István, egyik versében, a *ledice* szót használja a *gleditschia* elferdített változataként [175. l.], az aránytalanul kisebb probléma, mint a helyesen egyik legfontosabb sajátosságul jelzett képalkotásai nyugtalanság, a mondanivaló hű visszaadásának alárendelt új formai eszközök kutatása, a természettudományos gondolkodás és szokás újabb térhódítása, és így tovább). Az egyszerű deskriptív jelleg többször megakadályozta a mai költészetünket kitűnően ismerő Gáldi Lászlót, hogy a kezében lévő anyag minden lehetőségét kiaknázza; sőt, a költői szókészlet alakulásának mérlegelés nélküli regisztrálása téves irányba is elviszi. (Nem hinnénk például, hogy Papp László vagy Csepeli Szabó Béla esetében világirodalmi összehasonlításra nyílnék alkalom, s azt sem, hogy „a családias közvetlenség korunkban talán a legjobban segíti abban a költőt, hogy új nyelvi hatásokat, a líra varázslatának új lehetőségeit izlelgesse” [174. l.], hiszen mai költészetünk egyik legnagyobb veszedelme éppen ez a kispolgári „családiaskodás”!) Nem hisszük azt sem, hogy a 191—192. lapon idézett Zelinszkij-ötlet valamelyest is előbbre vihetné a kutatást. Mégis: Gáldi László nagyigényű tanulmánya — problémái ellenére is — a leginkább mához szóló: örömmel köszöntենék a mai költészet tanulásait összegező verstaná után egy, az egy-

szerű dokumentáción bátran túllépő kötetet erről a témáról is!

T. Lovas Rózsa az előbbi két szerző által tárgyalt korszak prózájának elemzésére vállalkozott *A magyar széppróza stílusának fejlődése a Nyugat stílusforradalma után* című tanulmányában (195—239. l.). Kitérő megfigyeléseit azonban csak a szimbolista, impresszionista és expresszionista stílus bemutatásakor használja fel; a harmincas évek utáni jelenségek elemzésével adós marad és — miután a fetiszizált „közérthetőséget” teszi meg realizmus-koncepciójának alapjává (216. l.) — megelégszik néhány jelző alkalmazásával, a sajátosságok kimutatása helyett. (Így pl. Illyés Gyula stílusa, mely valóban „a legmagasabbrendű magyar próza színvonalán áll”, „férfistílus” [233. l.], mert — állítólag — „nincs kitarulkozó, vallomásos jellege” [234. l.]; Németh László „stílusa magasrendű, szuggesztív, egyéni kifejezési forma, de a nagy tömegek számára még nem könnyen hozzáférhető” [236. l.]) Ez a tanulmány is bizonyítja, hogy míg elsősorban T. Lovas Rózsa korábbi munkásságának jóvoltából a századelő néhány stiláris problémáját már megoldottuk, addig az utóbbi évtizedek merőben új kifejezési eszközeit (pontosan azokat, melyek nem a tájnyelv kérdéscsoportja körül helyezkednek el már, pl. Nagy Lajosnál) még csak meg sem közelítettük; hogy stílus-vizsgáló eszközeink, melyek az „izmusok” megfajtására kiválóan alkalmasak, már nem jők a modern próza vizsgálatához (pl. ahogy később látni fogjuk, Kosztolányiéhoz sem).

A kötet három utolsó tanulmánya egy-egy jelentős XX. századi alkotó stílusát vizsgálja. *Herczeg Gyula* terjedelmes, *Móricz Zsigmond stílusáról* szóló elemzésében (240—329. l.) két fő tételre építi — s ezáltal világosan tudja csoportosítani — mondanivalóját. Az igen egységes tanulmány legfontosabb eredménye a „szabad függő beszéd” (*style indirect libre*) szerepének bemutatása; érzésünk szerint Móricz stílusának valóban legjellegzetesebb vonását tárgyalja benne. A tájnyelv használatának kérdését ugyancsak ebből levezetve oldja meg, s bár ebben a tanulmányban is kísért a történetiség bizonyos fokú háttérbe szorítása, a témájában igen járatos szerző példásan végi el az egyéni stílus megnyugtató és korántsem öncélú elemzését. Ugyanezt nem lehetne elmondani *Horváth Mária* Kosztolányi-tanulmányáról (*A nyelvi formák szerepe Kosztolányi prózájában*; 330—407. l.); a *Pacsirta* c. regényből nem a lényeges, egyéni stílusjegyeket mutatja fel, hanem — miután nemes ihletéssel védi a nagy stílusművészt a közelmúlt túlzó támadásaival szemben — részint közismert tételeket ismétel, részint megelégszik egyszerű dokumentarizmussal. (Így jut —

— majdnem kétíves vizsgálódás után — ehhez a summázathoz: „Valamennyi szó [ti. Kosztolányi prózájában] — önmagában és szövszerkezeti tagként is — funkcióval bír, beletartozik egy nagyobb egységbe, alá van rendelve egy nagyobb célnak” [365. l.]; tanulmánya végén pedig így összegezi véleményét: „Az általánosításoktól óvakodtam, hiszen tisztában vagyok azzal, hogy Kosztolányi írói arcképének megrajzolásához *alapjeltételként* [Kiemelés nem tőlem! Sz. Gy.] előbb munkássága egészét kell tanulmányozni, ennek a fejlődésrajznak az elkészítését viszont nem vállalhattam. Vizsgálatomnak — ha van — mindössze helyi értéke lehet, és ez talán egyelőre felment attól, hogy befejezéskeppen összefoglalóan jellemezzem Kosztolányi stílusának, ennek a páratlan, egyéni írásművészetnek jellegzetes jegyeit”. [394. l.]) Végezetül *R. Hutás Magdolna* szolgálat további adalékokat a nagy magyar proletárköltő életművének tanulmányozásához *József Attila stílusa jelzői tükrében* c. előadásában (408—452. l.). Valóban hasznos (bár igen fáradságos) munka a jelzős szerkezetek különféle fajnagok összegyűjtése; a szerző bő példatárát a későbbi stílus-kutatás gyakran alkalmazni fogja. Kár, hogy *R. Hutás Magdolna* maga nem élt mindenütt a rendelkezésére álló gazdag dokumentáció előnyeivel, nem kereste meg e jelzős szerkezetek szerepét a nagyobb összefüggésekben (holott — ahogy maga is megállapítja — a jelzős szerkezetek stílusértékét csak a nagyobb egységeken belül határozhatjuk meg helyesen. [410. l.]) Pedig egyetlen rövid, ám igen hasznos kitekintés (a tömör szökeppel kapcsolatosan; 431—434. l.) is bizonyítja, hogy könnyen közel tud kerülni *József Attila* stílusának lényeges kérdéseire.

A Stilisztikai tanulmányok kötete ily módon minden e század irodalmával foglalkozónak sok hasznos felvilágosítást nyújt, egyúttal — mert a stílus-kutatás nehéz munkájába is betekintést enged — elismerésre készítenet mindennemű (századunk problémáit érintő) eredményt illetően, még akkor is, ha ezek az eredmények néhol kisebbek, mint amit a kötet minden tanulmányából áradó úgyszólván alapján várni lehetne. Az előadás-sorozat elsősorban arról győz meg, hogy stilisztikánk nagyszerűen ismerik a magyar stílus-kutatás korábbi eredményeit és módszereit, kiválóan eligazodnak a nyelvtudomány kategóriáiban s érzik azt a felelősséget is, ami a magyar marxista stílusvizsgálat megteremtésének folyamatában rájuk hárul. Bizonyosnak látszik, hogy a kötet tanulmányainak szerzői — mint ahogy a magyar stílus-kutatók általában — nem fognak megállni az eddig elért eredményeknél s előbb-utóbb meg fogják találni azt a komplex módszert, melynek segítségével a sok helyütt

még kísértő dokumentarizmust leküzde valóban teljes képet tudnak adni egy kor általános stílusjegyeiről. Kutatásunk egyelőre még szívesebben jár már ismert utakon (például hosszasan elidőz a tájnyelvi szókincs különféle rétegeinek felderítésénél); a társadalmi környezet vizsgálatát még gyakran mellőzi; még kerül a polémiát, inkább regisztrál s még ritkán ismeri el a funkcionális mellett a történeti szemlélet igen lényeges szerepét a stilisztikában. A kötet leginkább szembeötlő fogyatékosai (az elavult kutató-eszközök használata mutatja) ez utóbbi elhanyagolásából adódnak. A funkcionális-történeti módszer kialakulatlansága okozza, hogy sokszor statikus képet kapunk csak, holott a stílus maga — a társadalom által determinált szemlélet hatására — mind a szerkezeti, mind pedig a tematikai formák területén egyszerre merít az örökségből és egyszerre teremt újat s éppen a hagyomány és az újítás viszonya, aránya, foka szolgáltat biztos alapot egy állandóan változóban levő stílus meghatározásához. Hogy csak XX. századi magyar példánál maradjunk: mindaddig nem sikerül teljes képet adni a századelő, akár a harmincas évek korának stíusáról, amíg az elemzés néhány kiemelkedő egyéniségre korlátozódik (s e nagy egyéniségek életművén belül is egy-egy kisebb korszakra vagy egy-egy alkotásra) s amíg nem sikerül az egymás mellett futó szálakat egyszerre szemügyre venni. Az elszigetelt, egyedi vizsgálódás (mely néha a pozitivisták mód-szert idézi) e kötetben olyan szélsőségekhez is elvezet, mely akaratlanul is karikírozhatja e történelmietlen molekularizmus „eredményeit”. (Horváth Mária, Kosztolányi hasonlatainak jellegéről szólva, meg sem kísérli, hogy a kortársi irodalomban keressen összehasonlítási alapot, hanem így bizonyít: „Nem szükséges a barokk vagy a romantika korának bonyolult mondatszövevényekbe beleágyazott, cirádákkal ékes hasonlatait elemeznünk ahhoz, hogy ezek és Kosztolányi hasonlatai között különbségeket állapíthassunk meg” [376. l.]. Valóban nem szükséges; mint ahogy felesleges utalásnak tetszik ugyane tanulmány egy másik zárójeles betoldása is, a ’zöld és a ’remény’ szinte köz-hellyé vált kapcsolatának magyarázatakor:

KOMLÓS ALADÁR: A LÍRA MŰHELYÉBEN

Bp. 1961. Magvető K. 146 l.

Irodalomelméleti műveknek mindig szűkben voltunk. Ez a megállapítás különösen áll a lírát, a lírai költészetet tárgyaló tanulmányokra. Komlós Aladár könyvecskéjének már címe is arra utal, hogy ezúttal nem szin-

„Vajkaynak a fiatalemberhez fűződő zöld reményei (csokonaiasl) megsemmisültek, elhervadtak”. [379. l.] Vagy: Kosztolányi egy helyen a ’legott’ szót használja. Rögtön működésbe lép a dokumentációs gépezet: „A legott határozószó mai nyelvünkben háttérbe szorult (...) Úgy látszik, Vörösmartynál még gyakori. Ime két példa” [349. l.] és valóban két versidézet következik: három sor *A búvár Kundból* és kettő a *Szép Ilonkából*. Az egyik tanulmány „a munkák sokaságára tekintve sem” merne „egyszerűen Kosztolányi ’fejlődéséről’ beszélni” (342. l.), a másik leszögezi: „Lehetséges, hogy tárgyalásom módja [mely egyébként leíró nyelvtani kategóriákon alapszik] sokak számára rendszertelennek tűnik majd. Haladhatnék időrendben, ha a költői életmű fejlődését feldolgozták volna már. Ennek hiányában — magam nem lévén irodalomtörténész — nem vállalkozhattam arra, hogy irodalmilag még megfejtelten versek jelzős szerkezeteinek értelmét vagy hangulatát boncolgassam.” (411. l.) Mintha a stilisztika egészen messzire került volna az irodalomtudománytól!

Az irodalomtörténet és a kortársi kritika eredményei ritkán kerülnek — éppen a történeti és kritikai szempont elhanyagolása miatt — a stilisztikai tanulmányok adatai közé. Így kerülhet, *nem irodalmi* kategorizálás miatt, egymás mellé egy sor mai fiatal, kezdő vagy harmadrangú költő már-már klasszikusokkal, egyenrangú súlyú példákban; így emlékeztethet Csepeli Szabó Béla „szózuhataga” Valéry Larbaud-ra (166. l.), így vitatkozhat az egyik tanulmányíró kétszer is Pintér Jenővel (332., 393. l.), holott vele — sem Kosztolányi értékelésében, sem másében — már saját korában sem igen vitatkoztak.

Bizonyosnak látszik, hogy e szándékában imponáló, s eredményeiben is tiszteletre méltó kötet tanulságai (a negatívak is) további kutatásra fogják ösztönözni a stilisztika művelőit. S bizonyos az is, hogy az irodalomtudomány és nyelvtudomány valamennyi korszerű eredményének együttes felhasználása biztosítja majd az előrehaladást a tovább vezető úton.

Szabó György

tézist olvashatunk, hanem a lírai alkotások lényeges kérdéseit érintő esszét. Maga említi azt is, hogy kísérletét, nézeteit nem a véglegesség igényével terjeszti elő, inkább az említett problémák megvitatására számít.